

намічатися вже в пізньому середньовіччі, але ніяк не раніше. Тому зі Сходом не тільки воювали, не меншою мірою у нього вчилися.

Запозичення східних зразків, таким чином, було аж до Нового часу повсякденною практикою і в Західній, і в Східній Європі. Копіювання східних моделей управління, з їх жорстокістю і авторитаризмом, середньовічною Московією саме по собі не ганебно, якщо вони показували себе співмірними викликам часу. Не менш драконівськими, з точки зору сучасної людини, були форми управління і в Західній Європі того часу. Ще й у XVII ст. Західна Європа могла дати фору Московії по вишуканості жахливих тортур і страт.

Інша справа, що на Заході чітко виявлялася тенденція до ускладнення політичних і соціальних інститутів. Значущим чинником такого ускладнення став тренд гуманізації часів Відродження, який поставив індивіда в центр світу і проголосив його мірилом всіх речей. Завершеного формулювання цей принцип набув у XVIII ст. завдяки діяльності просвітників та у філософських узагальненнях Іммануїла Канта.

Тією мірою, якою українські землі могли примаститися досвіду Заходу, відбувалося ускладнення культурного, релігійного й політичного життя українців. У Росії ж рецепція європейських управлінських та культурних моделей проходила не так органічно. Хоча не можна ігнорувати той факт (який, на жаль, ігнорує автор есе про еліти), що російська влада докладала зусиль у цьому напрямку, не тільки «прорубуючи вікно в Європу», але й активно залучаючи на службу іноземців, в т. ч. науковців, управлінців, інженерів.

Якщо до ХІХ ст. різноманіття стало важливим атрибутом культурного життя Європи (чому посприяли романтики), а також життя політичного (що представили політичні партії другої половини століття), то в Росії і надалі домінував метод уніфікації, заборонних заходів, зведення до єдиного зразку, визначеного державою.

Отже, проблема східних, за генезисом, зразків, що насаджувалися Російською імперією в Україні, була, на мій погляд, не в тому, що вони були східні, а в тому, що вони були архаїчні, надто прості для застосування у світі, що ускладнився.

Результати впровадження цих підходів були для України руйнівними. Природним висновком, який у результаті могла для себе зробити (і зробила) Україна — триматися подалі від будь-яких союзів з Росією. В усякому разі, допоки напрям розвитку Росії зберігає колишній вектор, допоки існує спадкоємність її зовнішньої і внутрішньої політики.

Українці відчули на собі вплив Сходу не меншою мірою, ніж росіяни. Ще за доби Київської Русі шлюби з половецькими князнями були традицією правлячої династії. Військові союзи з кочівниками, націлені проти єдинокровних слов'ян, укладали не лише московські князі, але й князі Русі. Мабуть, лише в пізньому середньовіччі намітилося, що московити і русини запозичують у східних сусідів все-таки різне: перші — політичну модель східної деспотії і підпорядкованість їй людини, а другі — побутові та культурні патерни, перевірені степовиками на ефективність в умовах одвічного перебування на фронтірі.

Зорієнталізованість українців набула прояву, наприклад, у прийнятті жупана й шароварів, за генезою тюркських, як традиційного чоловічого національного строю (чоловічий костюм динамічніше реагував на соціальні новації, в той час жіночий був консервативніший). Чимало тюркських коренів органічно співіснують в українській мові поряд зі слов'янськими. Навіть самоназва козаків — тюркського походження (позначає «втікач», «вільна людина»). Шкода, що автор нарису про козацтво, залучаючи багатий і цікавий матеріал по темі, не зупинився детальніше на цих запозиченнях, важливих для розуміння генези феномену козацтва.

Недарма видатний український історик Михайло Грушевський називав українців найбільш зорієнталізованим серед європейських народів. Але що стосується моделей правового устрою, комерції, освіти, самоврядування міст — саме моделі західного типу прижилися на українських землях в середньовіччі.

У відповідних розділах цієї книги є детальний аналіз, як саме втілювалися ці моделі. Наприклад, нариси Наталії Крестовської «Народовладдя проти самодержавства» і «Право сили проти сили права» дозволяють зрозуміти механізми здійснення влади в українській та російській традиціях, причому автор представила об'ємний, рельєфний, науково вивіреним наратив.

Цій самій темі присвячено і розділ про мову (а точніше — про мовну політику), оскільки авторка зупинилася саме на політичних аспектах побутування російської та української мов, що більш ніж виправдано в контексті загальної рамкової теми. Зі свого боку,

ЗМІСТ

Цінність складності	5
Спадок Київської Русі: спадкоємці проти бастардів.....	21
Народовладдя проти самодержавства.....	57
Сила права проти права сили	87
Шляхетність проти прислужництва	113
Козаччина проти рекрутчини	137
Визвольні війни: патріоти проти загарбників.....	158
Взаємовигідний товарообмін проти монополій та здирництва.....	201
Просвічена віра проти духовного закріпачення... ..	245
Мова проти язика	267
Назва як зброя: автентика проти асиміляції	305
Цитати великих з обох сторін.....	322
Спогади та враження іноземців	348
Всі війни та військові конфлікти Московії, Російської імперії, СРСР та РФ з XV по XXI ст....	397